

Список використаних джерел:

1. Збожна О. Віденська «Січ» – спадкоємиця «Громад». Праці наукового товариства ім. Шевченка. Фізичний збірник. 2014. Т. 37, Т. 9. С. 325-332.
2. Кухар Р. Віденська «Січ». К.: Кобза, 1994. 187 с.
3. Нагірняк А. Я. До історії створення та діяльності січових організацій у Галичині (кінець XIX – початок XXст.). Національний ун-т «Львівська політехніка», 2013.
4. Над синім Дунаєм: ювілейний збірник університетського академічного товариства «Січ» у Відні / зредагували д-р Остап Грицай і Теодор Марітчак. Відень, 1932. С. 148.

Драганенко В.П.

здобувач,

*Київський національний університет
імені Тараса Шевченка*

**ОРГАНІЗАЦІЯ ОБОРОНИ ЗЕМЕЛЬ СХІДНОГО ПОДІЛЛЯ
(КІНЕЦЬ XV – XVI СТ.)**

В останній чверті XV ст., в зв'язку із новими міжнародно-політичними обставинами, – переходом Кримського ханства під протекторат Османської імперії, – першочерговим завданням для ВКЛ став захист меж держави на півдні і збереження теренів Правобережної України у складі Литовсько-Руської держави. Земське ополчення як основа війська феодальної держави спиралося на власників земельних наділів та їхні можливості виставляти озброєні зағони із підвладного населення або й самому виходити у похід у періоди небезпек та ворожих нападів [1, с. 207].

Першим загальнодержавним правовим актом, який регулював військову повинність і організацію військової справи держави, стало розпорядження сейму в Новгородку 1502 р. Згідно рішень останнього, кожен князь, пан, зем'янин або державець був зобов'язаний відправляти одного з десяти служебних людей, озброєного і вишколеного вершника, до війська. Крім того, землевласник міг відправляти ще й більшу кількість вояків добровільно, якщо на то була його воля [2, с. 6]. У 1529 р., зважаючи на постійну небезпеку нападів степових орд рішення сейму було переглянуто і відтоді землевласники мали поставляти до війська одного вершника від восьми підвладних селян [1, с. 208].

Ополчення від кожної землі ВКЛ у бою розташовувалося окремо на чолі з намісником великого князя або іншою службовою особою. На Східному Поділлі (Вінницький і Брацлавський повіти) такою особою був староста. Міщани українських міст Східного Поділля теж залучаються до оборонних заходів у випадку ворожих нападів: ремонтують укріплення, забезпечують їхню охорону та виїжджають на конях під проводом службової особи у поле [3, с. 22]. Так, за словами І. Крип'якевича, міщани були зобов'язані кілька разів на рік їздити в поле для розвідувальних дій і визначення місць перебування та зосередження ворожих підрозділів [4, с. 136]. Таку важливу місію не могли довіряти недосвідченим і слабоорганізованим зағонам. Таким чином, твердження про малопридатність міщан як бойових сил, висловлене П. Клепа-

тським та М. Довнар-Запольським, виглядають дещо суперечливими і сумнівними [4, с. 136-137; 5, с. 63]. У Брацлаві 1551 р. під час облоги міста турецько-татарським військом хана Девлет-Гірея I лише 50 міщан і зем'ян, які перебували у замку на сторожі у зв'язку із неможливістю виконувати польові роботи за станом здоров'я і віком, жінки та діти три дні трималися під обстрілом ворога і здалися лише із вичерпанням припасів та відсутністю води [3, с. 20-21]. Через два десятиліття після вищеназваних подій польський дипломат М. Броневський, проїжджаючи через Брацлав із місією до Криму, відзначав, що на той час, за його словами, неважливе і незначне місто Брацлав славалося своїми стрільцями, які у легких і частих сутичках із татарами набули багатого досвіду; вони склали незмінний міський гарнізон і були добрими провідниками по степових просторах [6, с. 332]. Зважаючи на малу кількість шляхти на Східному Поділлі в першій половині XVI ст. та відсутність професійного найманого війська на його теренах, міщани міст краю несли увесь тягар прикордонної та оборонної служби і досить успішно боролися із ординськими нападами.

Крім того, населення міст Сх. Поділля було залучено до будівництва, ремонту і забезпечення в походах річкових флотилій, якими відправлялися чималі військові загони на землі ординців, зокрема у буджацькі степи. Про цю службу міщан йдеться у листі литовського князя Сигізмунда I до кримського хана Іслам-Гірея (1529 р.) [7, арк. 983]. Такі річкові флотилії раптово нападали на татар під час переправи, блокували переправи ординців через водні перешкоди, ставали засобами доставки військ на ворожі території, використовувалися для зняття блокади подільських міст. Отже, мешканці вінницького і брацлавського староств відігравали значну роль у боротьбі з нападами татарських орд і залучалися до сторожової, розвідувальної служби у степу і походах у землі кочовиків.

Крім вищеназваної верстви міщан у воєнних акціях чималі обов'язки покладалися і на постійні озброєні загони, так званих старостинських служебників, які мали ще й самостійно виступати у походи проти татар, вести розвідку на ворожій території та щоденно охороняти замкові укріплення [8, с. 82, 617]. Ще одним видом військ на теренах ВКЛ і Сх. Поділля була сторожа (замкова, острогова та польова під час польових робіт). Зокрема, у Вінниці обов'язок її утримання покладался на зем'янських людях, вдовах та неосілих козаках, за що піддані зем'ян платили на рік по три гроша з хати, інші дві категорії – по півтора гроша відповідно [8, с. 601]. У ВКЛ практикувалося з 1520-х рр. винаймання платних жовнірських рот професійних вояків з Польщі, Моравії, Сілезії, на чолі яких стояли ротмістри. До складу цих відділів входили дворяни, іменовані товаришами, кожний із яких мав кілька слуг-пахолків. Проте найбільш ефективними були платні наймані кінні загони із руського дворянства, вони розташовувалися по замках прикордонних територій. Зокрема, у 1545 р. мешканці Брацлава просили уряд ВКЛ відправити до них найманців задля забезпечення від несподіваних нападів ординців [9, с. 586]. Проте кількість загонів найманої шляхти не відповідала тогочасним потребам, а її перебування на Сх. Поділлі носило тимчасовий характер.

На теренах Сх. Поділля сторожова служба перебувала у віданні місцевого населення. Крім власне сторожової функції вона виконувала і розвідувальні

завдання, зокрема, здобуття інформації в тилу ворога. Замкова сторожа охороняла фортецю та відала забезпеченням її припасами: підвезенням води, дров, різноманітних припасів. Служба поділялася на денну і нічну [8, с. 601]. Денна – в основному зводилася до охорони міських воріт, особливо тих, які звернені були в бік степу [8, с. 589, 617]. Нічна – передбачала застави на міських мурах і сторожі на вежах. Охорона острогу була подібна до замкової, її особливим обов'язком була охорона міських воріт. Польова охорона мала на меті висилання кінних пікетів у напрямку півдня на відстань від 1 до 30 миль. Вони перебували у визначених місцях або там, де була потреба [8, с. 111, 114]. Часто польова сторожа відбувала службу лише в ті періоди року, коли проводились польові роботи, чого було явно недостатньо. Крім того, існували патрулі, які засилювалися далеко у степ і помічали концентрацію і переміщення татарських орд ще на ворожій території, за кільканадцять миль від кордону [8, с. 81]. Проте часто не забезпечувалася координація дій між польовими сторожами далеко в степу, які, помітивши ворога, не завжди мали змогу повідомити відповідний замок про наближення ординців безпосередньо перед нападом.

Отже, протягом кінця XV – XVI ст. землі Сх. Поділля перебували під захистом загонів козаків, міщан і шляхти. Кількість найманого війська була недостатньою, а її перебування на теренах краю тимчасовим. Сторожову службу несло місцеве населення. Проте існували і певні вади: слабкий зв'язок і координація дій сторожових загонів та висилання відділів на несення польової служби лише у певні періоди року задля безпечного проведення польових робіт.

Список використаних джерел:

1. Любавский М. Очерк истории Литовско-Русского государства до Люблинской унии включительно / Любавский М. – М., 1915. – 401 с.
2. Сагановіч Г.М. Войска Вялікага княства Литоускага у XVI – XVII ст. / Сагановіч Г.М. – Мінск, 1994.
3. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, Высочайше утвержденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VII. – Т. 2. – Акты о заселении Юго-Западной России (1471–1668). – К., 1890. – 644 с.
4. Історія українського війська (від княжих часів до 20-х років XX ст.). – Львів, 1992. – 384 с.
5. Довнар-Запольский М.В. Украинские староства в первой половине XVI в. / М.В. Довнар-Запольский // АЮЗР. – Ч. VIII. Т. 5. – К., 1907. – С. 1-118.
6. Броневский М. Описание Крыма // Записки Одесского общества истории и древностей / М. Броневский. – Одесса, 1867. – Т. VI.
7. ЦДІА України, м. Київ. – Ф. КМФ 36. – Оп. 1. – Спр. 7. – 1097 арк.
8. Архив Юго-Западной России, издаваемый Временною комиссией для разбора древних актов, Высочайше утвержденною при Киевском военном, Подольском и Волынском генерал-губернаторе. – Ч. VII. – Т. 1. – Акты о заселении Юго-Западной России (1386–1700). – К., 1886. – 647 с.
9. Zrodla dziejowe. Warszawa, 1877. – Т. VI: Lustracje krolewsczyzn ziem Ruskich, Wolynia, Podola i Ukrainy z pierwszej polowy XVII wieku / [Wyd. A. Jablonowski].